

MARGOT DUDKIEWICZ
WOJCIECH DURLAK
MAREK DĄBSKI

PAŁAC NA CZECHOWIE
STUDIUM Z DZIEJÓW
DAWNEGO KRAJOBRAZU KULTUROWEGO LUBLINA

Miasto Lublin położone jest na kilku wzgórzach, w punkcie zbiegu rzek: Bystrzycy, Czechówki i Czerniejówki. Obronna lokalizacja i rozległe nadrzeczne łąki ściągały w to miejsce wielu osadników. Usytuowanie Lublina przy szlakach handlowych sprzyjało dalszemu rozwojowi miasta. Dzieje Lubelszczyzny od wczesnego średniowiecza obfitowały w liczne konflikty zbrojne między Polską a krajami sąsiednimi, równie częste były najazdy tatarskie. Militarne umocnienie miasta miało więc ogromne znaczenie dla bezpieczeństwa państwa polskiego. Z tego powodu podejmowano liczne inicjatywy budowy nowych lub modernizacji istniejących warowni. Za panowania Piastów w regionie lubelskim, tak jak w całej Polsce, ziemie nadawane były rycerstwu. Od końca XIV wieku z mniej zamożnego rycerstwa wykształciła się drobna szlachta zagrodowa, uprawiająca niewielkie gospodarstwa rolne. W XVI wieku szlachta dzieliła się na 4 grupy: właściciele ziemskich (mających więcej niż 10 łanów ziemi; 1 łan flamandzki = 16,8 ha), średnią warstwę właściciele ziemskich, drobną szlachtę (ok. 3 łanów) i szlachtę zagrodową (mniej niż 3 łany). Zamożne rodziny magnackie posiadały okazałe budynki mieszkalne – zamki i pałace. W Polsce w XVI wieku przeważała jednak średnia własność ziemska i posiadłości, w skład których wchodziła tylko jedna wieś. Wieś składa się zwykle z dwóch

---

Dr inż. MARGOT DUDKIEWICZ – adiunkt Katedry Roślin Ozdobnych i Architektury Krajobrazu Uniwersytetu Przyrodniczego w Lublinie, ul. Głęboka 28, 20-612 Lublin; e-mail: margotdudkiewicz@o2.pl.

Dr inż. WOJCIECH DURLAK – adiunkt Katedry Roślin Ozdobnych i Architektury Krajobrazu Uniwersytetu Przyrodniczego w Lublinie, ul. Głęboka 28, 20-612 Lublin.

Dr hab. inż. MAREK DĄBSKI – adiunkt Katedry Roślin Ozdobnych i Architektury Krajobrazu Uniwersytetu Przyrodniczego w Lublinie, ul. Głęboka 28, 20-612 Lublin.

części – folwarku dworskiego i należących do niego gruntów oraz zabudowań wiejskich, które zamieszkiwali kmiecie i chłopci.

W okresie I Rzeczypospolitej (od połowy XV wieku do 1795 r.) Lublin odgrywał ważną rolę, jako jeden z największych ośrodków politycznych, gospodarczych i kulturowych. Powstające w nim rezydencje były ośrodkami administracyjnymi wielkich dóbr. W XVI wieku, a zwłaszcza po utworzeniu w Lublinie w 1578 r. Trybunału Koronnego, wzrosła liczba siedzib szlacheckich i magnackich. Wtedy to do miasta ściągaly rzesze szlachty z Małopolski, Wołynia, Podola i Ukrainy. W efekcie takiego rozwoju sprawy w 1660 r. na terenie Lublina znajdowało się aż dziewięćdziesiąt pałaców i dworów. Obiekty znajdujące się w regionie lubelskim przechodziły burzliwą ewolucję architektoniczną. Późnogotyckie piętrowe dwory wieżowe przekształcano pod wpływem renesansu w budowle pałacowe. Obok modernizowanych starszych siedzib zaczęły pojawiać się nowe, wczesnobarokowe pałace budowane w monumentalnym stylu Wazów z wykorzystaniem dekoracji w tzw. stylu lubelskim. W drugiej połowie XVII wieku w Puławach architekt królewski, Tylman z Gameren, wybudował pierwszy na ziemiach polskich pałac o cechach dojrzałego baroku i wskazał nową drogę rozwoju architektury rezydencjonalnej Lubelszczyzny. Architekci z XVIII wieku korzystali z doświadczeń architektury barokowej, stopniowo wprowadzając do niej elementy stylu rokoka i klasycyzmu. W XIX i XX wieku lubelskie pałace przebudowywano na kamienice, często zacierając ich cechy stylowe. Do najbardziej znanych lubelskich pałaców należą: pałac Radziwiłłowski, pałac Czartoryskich, pałac Rządu Gubernialnego (znany też jako pałac Komisji Wojewódzkiej lub pałac Gubernatora), pałac Parysów, pałac Sobieskich oraz pałac Tarłów. Nie należy zapominać o obiektach już nieistniejących, do których należy m.in. założenie rezydencjonalne na Czechowie. Znajdowało się ono w miejscu dzisiejszych bloków przy ul. Paganiniego i kościoła Mariawitów. Wysokie wzgórze, na którym przez wieki stał pałac, jest nadal doskonałym punktem widokowym w tej części miasta. Dzieje obiektu niewątpliwie należą do faktów, które zainteresują zarówno lublinian, jak i turystów.

Pierwsza wzmianka o wsi Czechów, należącej do parafii św. Michała w Lublinie, pochodzi z 1326 r. Informacje o niej zapisano w sumariuszu dokumentów dominikanów lubelskich jako „villa Czechowka”. W 1369 r. król Kazimierz Wielki nadał wieś Czechów Stogniewowi. Zieliński [1876] pisał: „za Wieniawą, na wzgórzach, rozłożyła się wioska Czechówka Górna, za Kazimierza Wielkiego własność prywatna”. Wraz z tym nadaniem Stogniew otrzymał przywilej na budowę i eksploatację młyna. W latach 1407-1461 właścicielami wsi byli

Cebulkowie, znani z licznych procesów ze starostami lubelskimi o korzystanie z młyna. W latach 1418-1422 dobra należały do Mikołaja Cebulki herbu Cielepała, sekretarza wielkiego księcia litewskiego Witolda. W imieniu właściciela majątkiem zarządzał Marcin Krza. Po śmierci Witolda w 1430 r. Cebulka wrócił do Korony i objął stanowisko pisarza w lubelskim sądzie ziemskim. Około 1443 r. ożenił się z Brunetą, córką Jana z Wronowa, chorążego lubelskiego. Po bezpotomnej śmierci właściciela majątek przeszedł w ręce jego brata Wojciecha, dziedzica folwarku Żydowskie (obecnie Hajdów). Po śmierci Wojciecha Czechów wraz z folwarkiem Żydowskie i dwoma domami odziedziczyła jego córka Katarzyna, żona Mikołaja Nawojki z Wielogłów. Około 1470 r. majątek kupił Skarbek Piwko z Zastępowa herbu Habdank. Z 1470 r. pochodzą pierwsze informacje o jego ufortyfikowanej „kamienicy na Czechowie” i folwarku liczącym 19,5 łanu (ok. 327 ha) gruntów, 3 zagrodnikach i młynie. W 1474 r. Czechów nabył Piotr Koniński z Witowic herbu Rawicz. W tym czasie Czechów należał do bogatych miejscowości. Posiadał dwór, młyn i stawy. Dobre położenie sprzyjało jego ewentualnej obronie. Od południa barierą trudną do przebycia były stawy oraz zabagniona dolina rzeki Czechówki. W latach 1531-1533 majątek przeszedł we władanie Jana Bychawskiego i Rafała Ożarowskiego.

Niewiele wiadomo o pierwotnym wyglądzie dworu na Czechowie. Zazwyczaj średniowieczne grodziska otaczały wały obronne o konstrukcji drewniano-ziemnej. Pierwsze budynki murowano z surowców kamiennych – głównie z miejscowych wapieni i opok, a w późniejszym okresie z czerwonej cegły. Wznoszone w XV i XVI wieku warownie były otaczane murem, często z basztami w narożach, z wieżą bramną i wieżowym dworem murowanym lub drewnianym. Taki układ budowli odpowiadał średniowiecznemu schematowi siedzib magnackich, na który składały się wieża z gospodarczym przyziemiem i reprezentacyjna górna kondygnacja. Niewielkie budowle posiadające cechy obronne były określane w różny sposób. Najczęściej nazywano je fortaliejami, dworami na kopcu, dworami obronnymi, małymi zamkami lub rezydencjami rycerskimi. Z czasem stopniowo odchodzono od obronności dworów, zalecając wszakże zachowanie symetrii budynku, jego wydłużonego kształtu (plan prostokąta, a nie kwadratu) i dziedzińca przed frontem. Istotne było miejsce usytuowania budynku, na które polecano „niewielki pagórek z prospektem wesółym”. Elewacja frontowa nie powinna być zwrócona na zachód, ponieważ byłaby wtedy narażona na wiatr i deszcz. Front powinien być usytuowany na wschód lub południe, tak aby ogród znajdował się przed budynkiem lub z tyłu budynku. Pierwsze dwory ziemiańskie wznoszone były z drewna, miały słomia-

ny dach i niewielkie okna. Ściany budowano na zrąb z modrzewia, jodły lub sosny. Około 1580 r. w polskiej architekturze rezydencjonalnej obronność stała się dekoracją i odzwierciedleniem zamożności właścicieli. W źródłach z XVI i XVII wieku główną siedzibę właściciela nazywano np. „domem wielkim” lub „budynkiem wielkim”, „kamienicą”, „zamkiem”. Pojęcie „pałac” w źródłach dotyczących Lubelszczyzny odnosi się do budynków tylko najbogatszej szlachty, piastującej wysokie urzędy.

Jednoznaczne określenie typu budowli, również tej na Czechowie, okazuje się trudne. W *Krótkiej nauce budowniczej dworów, pałaców, zamków podług nieba i zwyczaju polskiego* z 1659 r., przypisywanej Łukaszowi Opalińskiemu, autor dzieli siedziby szlacheckie na dwory, pałace i zamki, jak to jest zaznaczone w tytule. Dwór definiuje następująco: „Dwór nazywam o jednym piętrze budynek albo z drzewa, albo z muru. Ale życzyłbym, aby z muru, albowiem trwałość i przeciwko ogniewi, bezpieczeństwo i nie tak częsty koszt na poprawę [...] Pałac nazywam o dwóch piętrach murowaną kamienicę, dziedzińca w sobie nie mającą [...] Zamek nazywam budynek z dziedzińcem”¹.

Jędrzej Kitowicz podaje, że typowy pałac lub zamek murowany składał się najczęściej z dwóch pięter. W ich wewnętrznym rozkładzie można było wyróżnić: przysionki, ganki, izby wielkie i wysokie, po narożnikach izdebki małe, alkierzyki, apteczki, kapliczki i skarbcie. Jeżeli budynek był duży i posiadał oficyny, budowlę nazywano pałacem. Jeżeli był murowany, a do tego wystawiony na kopcu i otoczony fosami oraz wałami, nabywał miano zamku. Folwarki natomiast stanowiły integralną część siedziby szlacheckiej. Wokół dużego podwórza rozmieszczano budynki inwentarskie: obory, stajnie, owczarnie, chlewy, kurniki, magazyny, stodoły, przetwórnice, gorzelnie i in. Często pośrodku podwórza znajdowała się studnia z żurawiem. Można przypuszczać, że prawdopodobnie tak właśnie wyglądało założenie na Czechowie².

Przełom XVI i XVII wieku przyniósł liczne zmiany w architekturze rezydencjonalnej Lubelszczyzny. Pod wpływem włoskich traktatów pojawiło się dążenie do wielotraktowych układów pałacowych. Dotychczasowy dwór wieżowy na Czechowie poszerzono, a w przyziemiu dobudowano izbę. Druga większa izba powstała na górnej kondygnacji. W XVI i XVII wieku rozbudowywano założenie obronne. W jego skład wszedł murowany, dwukondygnacyjny budynek z narożną basztą i piwnicami. W dolnej kondygnacji znajdowały się dwie izby i kapliczka, zaś w górnej, dostępczej ze schodów umieszczonych w baszcie

¹ Ł. OPALIŃSKI, *Krótką nauką budowniczą dworów, pałaców, zamków podług nieba i zwyczaju polskiego*, Wrocław 1659, s. 14.

² J. KITOWICZ, *Opis obyczajów za panowania Augusta III*, t. IV, Poznań 1840, s. 6.

usytuowane były dwie duże izby. W trakcie rozbudowy w 1671 r. dodano sieni oraz piętrową część z izbą o czterech oknach, ogrzewaną zielonym piecem kaflowym – w ten sposób powstał niemal symetryczny układ z sienią na osi. Na osi pałacu znajdowały się murowany spichlerz i stodoła. Taki układ nie przetrwał niestety długo. Już 10 lat później, w 1681 r. nastąpiło spustoszenie pałacu przez wojska kozackie.

Od XV do XVIII wieku Czechów przechodził w ręce znanych lubelskich rodów szlacheckich – od Konińskich, przez Bychawskich, Ożarowskich do magnackiego rodu Tarłów. W XVIII wieku na skutek braku odpowiedniej dbałości o stan budynku pałac zaczął stopniowo niszczyć, co doprowadziło w 1764 r. do zawalenia się sklepienia jednej z izb. W wyniku tego zdarzenia śmierć poniosło pięć kobiet: cztery szlachcianki – Gertruda Poniatowska, Marianna Górka, Katarzyna Zaniewska, Marianna Dębowska, i ich służąca – Marianna. Pochowano je w podziemiach kościoła Dominikanów lubelskich. Historię tę opisuje aktor i dramatopisarz Stanisław Krzesiński (1810-1902): „Stroną północną Wieniawa dotykała do stawu zwanego Czechowskim, a za nim na przeciwnym wzgórzu, widzieć się dawały zwaliska zamku, czyli raczej piętrowego dworu. Legenda między ludem krążyła, że przed laty mieszkał tu możny pan i miał trzy nadobne córki, które dnia jednego miały być poślubione. W czasie uczt taki miał być natłok biesiadujących, że sklepienie górnego piętra runęło aż do lochów podziemnych i wszystko w gruzach zagrzebało”³.

Malownicze resztki po fortalicjum utrwalają wielu malarzy i rysowników. W książce *Obraz miasta Lublina* Sierpińskiego⁴, znajduje się rycina przedstawiająca ruiny pałacu na Czechowie w pierwszej połowie XIX wieku (il. 1). Budynek znajdował się na wzniesieniu, a o jego cechach obronnych świadczą skośne ściany oraz okna pozbawione jakiegokolwiek kamieniarki okiennej. Jedyną ozdobą był fragmentarycznie zachowany gzyms nad drugą kondygnacją. Pałac posiadał dwa piętra, a od strony wschodniej widoczne są jeszcze wyższe ruiny ściany, być może pozostałość po wieży.

³ S. KRZESIŃSKI, *Dwa wrażenia czyli Lublina jakim był w 1827 roku i jakim jest w 1877*, „Rocznik Lubelski” 1(1958), s. 233.

⁴ S.Z. SIERPIŃSKI, *Obraz miasta Lublina*, Warszawa 1839.

1. Widok na pałac na Czechowie na początku XIX wieku;
autor M. Dudkiewicz wg: S.Z. Sierpiński, *Obraz miasta...*

Obraz Adama Lerue z dzieła Stronczyńskiego *Opisy i widoki zabytków w Królestwie Polskiem*⁵ przedstawia tworzącą rozlewiska rzekę Czechówkę, widoczną od strony Wieniawy, oraz piaszczystą drogę prowadzącą od wiejskich chat na szczyt wzgórza z ruinami (il. 2). Stan pałacu jest podobny do tego zamieszczonego na rycinie Sierpińskiego. Samo wzgórze wygląda na bardziej wyrównane, a do pałacu przylegają drewniane budynki z wysokimi dachami, stanowiące być może folwark. Przed pałacem rozciąga się łąka z kilkoma drzewami.

Z dawnych kartograficznych źródeł miasta wynika, że dwór obronny znajdował się na pagórkach po północnej stronie Czechówki – lewego dopływu Bystrzycy. Czechówka płynęła tu środkiem łąki i była zasilana strumieniem

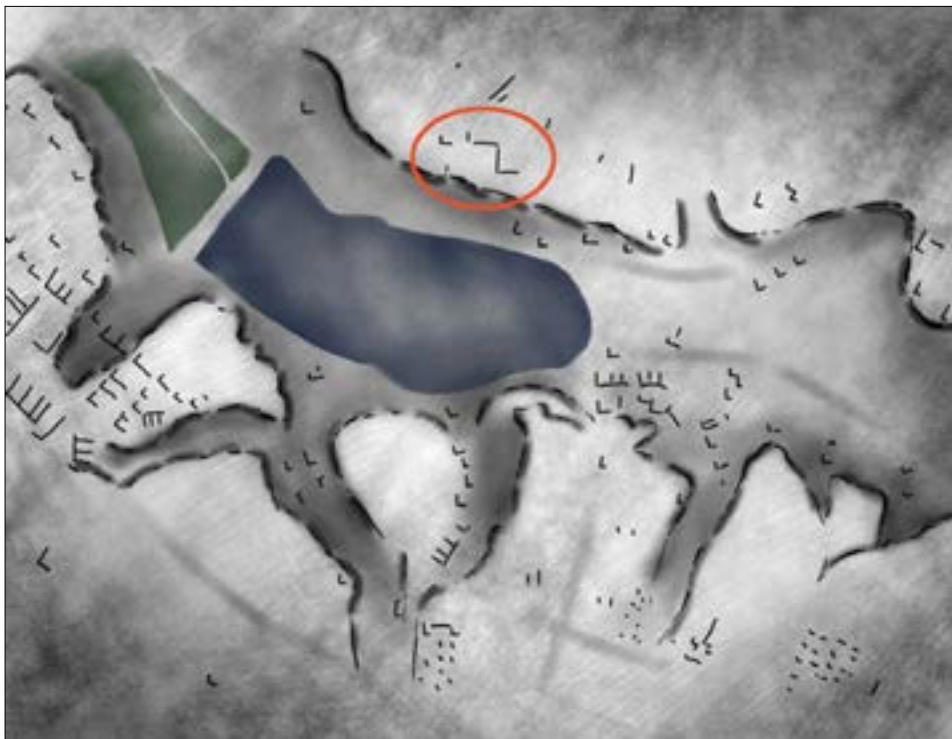
⁵ Kazimierza Stronczyńskiego *opisy i widoki zabytków starożytności w Królestwie Polskiem [...]*, Warszawa [1852-1853].

2. Widok na pałac i rozlewiska rzeki Czechówki w połowie XIX wieku;
autor M. Dudkiewicz wg: A. Lerue, [w:] *Kazimierza Stronczyńskiego opisy i widoki...*

z Dąbrowicy. U podnóża fortalicjum tworzyła duży staw i rozlewiska. Stan taki przedstawia powstały w 1783 r. plan, którego autorem był Stanisław Jan Nepomucen Łęcki, geometra lubelskiego Trybunału Koronnego (il. 3). Obok pałacu widoczne są, wzmiankowane w XVII wieku, murowany spichlerz i stodoła. Układ trzech budynków przedstawia także Feliks Łodzia-Bieczyński na „Planie miasta Lublina” z 1829 r.

W 1870 r. na podstawie ukazu carskiego Czechów został darowany suwalskiemu gubernatorowi Arcimowiczowi. Następnie dzierżawcą majątku został Aleksander Doliński. W 1877 r. ruiny pałacu zostały rozebrane, a na ich miejscu postawiono parterowy dworek. W 1885 r., po śmierci właściciela, majątek przejął jego zięć Mieczysław Zdzitowiecki, mąż córki Arcimowicza – Marii. Zdzitowieccy byli właścicielami Czechowa do 1906 r. Następnie dzierżawcami majątku Czechów zostali Łabęccy.

3. Fragment mapy Lublina z zaznaczonymi budynkami pałacu i folwarku na Czechowie w 1793 r.; autor M. Dudkiewicz wg: S.J. Łęcki, „Mapa generalna [...]”

Pod koniec XIX wieku na terenie dzisiejszego Czechowa istniały dwa folwarki – Czechówka Górna i Dolna oraz Przedmieście Czechowskie. Sulimierski i in. piszą również, że „w miejscu, gdzie wznosi się teraz dwór Czechowski były do niedawna ruiny pałacu Tarłów”⁶. Podobnie Gawarecki stwierdzał: „W północno-zachodniej części miasta leżały jurydyki Wieniawa, Czechówka i Gorajszczyzna. Ich właścicielem w 1764 roku był Andrzej Tarło, starosta trześniowski. Tarło był nie tylko posesorem wymienionych dóbr ziemskich obejmujących tereny tych jurydyk, ale także wybudowanego tam dworu i pałacu. Pałac Tarłów wystawiony był na północnym brzegu doliny rzeki Czechówki (dziś jego usytuowania należałoby szukać w przedłużeniu ulicy Lubomelskiej). Niewiele wiemy o pierwotnym jego wyglądzie. Zachowały się jedynie rysunki z połowy

⁶ *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. I, Warszawa 1880.

XIX wieku, kiedy był już tylko ruiną. Solidne mury mówią, iż była to budowla obszerna i dobrej architektury”⁷.

Czysta i obfitująca w ryby oraz raki rzeka Czechówka miała szerokość kilku metrów. Rzekę zasilały m.in. źródła bijące w okolicach dzisiejszego Ogrodu Botanicznego. Istniała tam nawet niewielka prywatna pijalnia wód żelazistych, małe sanatorium, do których można było dojechać omnibusem konnym spod Hotelu Europa. Ale w latach sześćdziesiątych ubiegłego stulecia za dzisiejszym Muzeum Wsi Lubelskiej wybudowano ujęcie wodne i poziom wód obniżył się, co z kolei spowodowało wyschnięcie źródeł i bezpośrednio przełożyło się na mniejszą ilość wody w Czechówce. Od drugiej połowy XIX wieku odbywała się stopniowa rozbiórka pałacu. W 1904 r. kilkadziesiąt metrów w kierunku zachodnim od dawnej lokalizacji pałacu ruszyła budowa kościoła Mariawitów. Kościół rozbudowano od strony północnej w 1924 r. Skromną architekturę kościoła cechują nawiązania do form neogotyckich i neorenesansowych. W dwukondygnacyjnym budynku zawarto szeroki program użytkowy – na górnej kondygnacji znalazł się kościół, zaś w dolnej umieszczono pomieszczenia przeznaczone na szkołę, ochronkę, szwalnię, kuchnię i mieszkania dla kapłana oraz nauczycieli. Szkoła i ochronka istniały przy kościele do 1947 r.

W 1916 r. część dzielnicy włączono w granice miasta. W 1935 r. z gruntów Czechowa wydzielono teren pod zabudowę osiedla mieszkaniowego Towarzystwa Osiedli Robotniczych oraz Spółdzielni Podoficerów, Legionistów i Pocztovców. Wybuch II wojny światowej uniemożliwił jednak ich realizację. Dopiero w latach siedemdziesiątych XX wieku ówczesne władze rozpoczęły budowę osiedla-blokowiska. Obecnie Czechów liczy 60 tys. mieszkańców i dzieli się na dwie główne części: Czechów Północny i Południowy, a jego zabudowa to w większości bloki z wielkiej płyty. Tylko na skraju części zachodniej, graniczącej z ulicą Północną, występuje dawna zabudowa jednorodzinna (niekiedy pamiętająca lata trzydzieste XX wieku). U podnóża wzniesienia, na którym dawniej znajdował się pałac, zbudowano w latach sześćdziesiątych XX wieku jedną z najważniejszych arterii drogowych miasta – aleję „Solidarności” (dawniej Trasa W-Z). Była to rewolucyjna zmiana, która zmieniła całkowicie istniejący krajobraz i cały ekosystem Czechówki, którą na odcinku 3,5 km poprowadzono betonowym korytem.

⁷ H. GAWARECKI, *O dawnym Lublinie*, Lublin 1974, s. 54.

*

Obecnie teren wzgórza jest porośnięty drzewami, a ekspozycję kościoła częściowo przysłaniają wielopiętrowe budynki mieszkalne. Nie pozostały żadne ślady po dawnym pałacu i folwarku. Biorąc pod uwagę ciekawe losy obiektu, należałoby ustawić w pobliżu tablicę informacyjną z rysunkami i tekstem przedstawiającymi historię i dawny wygląd pałacu i wzgórza. Walory turystyczne miejsca podnosi kościół Mariawitów, który może być celem wycieczek dla zainteresowanych architekturą sakralną.

BIBLIOGRAFIA

- BRZUSZKIEWICZ Tomasz, O Czechowie dzieje dawniejsze, <http://ryneklubelski.pl/2013/12/o-czechowie-dzieje-dawniejsze/> [odczyt: 7.02.2015].
- DUDKIEWICZ Margot, DĄBSKI Marek, Historia architektury rezydencjonalnej Lubelszczyzny i towarzysząca jej zielen komponowana w świetle dawnych wydawnictw, „Acta Scientiarum Polonorum”, seria Formatio Circumiectus 2012, z. 11(4), s. 29-38.
- Encyklopedia staropolska ilustrowana, oprac. Zygmunt Gloger, t. I-IV, Warszawa 1900-1903.
- GAWARECKI Henryk, O dawnym Lublinie, Lublin 1974, s. 54.
- Kazimierza Stronczyńskiego opisy i widoki zabytków starożytności w Królestwie Polskim służące do objaśniania opisu tychże starożytności [...] w latach 1852 i 1853 zebrane, Warszawa [brw.].
- KITOWICZ Jędrzej, Opis obyczajów za panowania Augusta III, t. IV, Poznań 1840, s. 6.
- KRZESIŃSKI Stanisław, Dwa wrażenia czyli Lublina jakim był w 1827 roku i jakim jest w 1877, „Rocznik Lubelski” 1(1958), s. 233.
- KUBIAK Ewa, Koncepcja dworu szlacheckiego a siedziby duchowieństwa, [w:] Dwór polski: zjawisko historyczne i kulturowe, red. Anna Sieradzka, Kielce 2002, s. 113-135.
- MIKRUT Leszek, Tajemnice dawnego zamku przy ul. Północnej (część 1), <http://www.mmlublin.pl/artukul/tajemnice-dawnego-zamku-przy-ul-polnocnej-czesc-1,2775628,artgal,t,id,tm.html> [odczyt: 7.02.2015].
- MYŚLIŃSKI Kazimierz, Lublin na dawnych szlakach handlowych, [w:] Lublin w dziejach i kulturze Polski, red. Adam A. Witusik, Tadeusz Radzik, Lublin 1977.
- OPALIŃSKI Łukasz, Krótka nauka budownicza dworów, pałaców, zamków podług nieba i zwyczaju polskiego, Kraków 1659, s. 14.

- ROLSKA-BORUCH Irena, *Domy pańskie na Lubelszczyźnie od późnego gotyku do wczesnego baroku*, Lublin 2003.
- SIERPIŃSKI Seweryn Zenon, *Obraz miasta Lublina*, Warszawa 1839.
- Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, oprac. Filip Sulimierski, Bronisław Chlebowski, Władysław Walewski, Warszawa 1880.
- SOCHACKA Anna, *Rodowody lubelskich dzielnic*, [w:] *Lublin w dziejach i kulturze Polski*, red. Tadeusz Radzik, Adam A. Witusik, Lublin 1997.
- WOJCIECHOWSKI Stefan, *Dzieje Lubelszczyzny*, t. IV, *Osady zaginione i o zmienionych nazwach historycznego województwa lubelskiego*, oprac. Stefan Wojciechowski, Anna Sochacka, Ryszard Szczygieł, Warszawa 1986.
- ZIELIŃSKI Władysław, *Opis Lublina jako Przewodnik dla zwiedzających miasto i jego okolice*, Lublin 1876.

SPIS ILUSTRACJI

1. Widok na pałac na Czechowie na początku XIX wieku; autor M. Dudkiewicz wg: S.Z. Sierpiński (rysunek ruin z I połowy XIX wieku), *Obraz miasta Lublina*, Warszawa 1839.
2. Widok na pałac i rozlewiska rzeki Czechówki w połowie XIX wieku; autor M. Dudkiewicz wg: A. Lerue – ruiny na Czechowie, [w:] *Kazimierza Stronczyńskiego widoki zabytków starożytności w Królestwie Polskiem [...] w latach 1852 i 1853 zebrane*, Warszawa [brw.].
3. Fragment mapy Lublina z zaznaczonymi budynkami pałacu i folwarku na Czechowie w 1793 r.; autor M. Dudkiewicz wg: S.J.N. Łęcki, „Mapa generalna całego miasta JKM-ci Lublina [...]” z 1783 r., <http://teatrnn.pl/leksykon/taxonomy/term/2219> [odczyt: 7.02.2015].

PAŁAC NA CZECHOWIE

STUDIUM Z DZIEJÓW DAWNEGO KRAJOBRAZU KULTUROWEGO LUBLINA

Streszczenie

Z 1470 r. pochodzą pierwsze informacje o ufortyfikowanej „kamienicy na Czechowie” i folwarku liczącym 460 ha gruntów oraz młynie. Prawdopodobnie w średniowieczu istniał tu dwór wieżowy, rozbudowany w XVII wieku w założenie obronne. Od XV do XVIII wieku Czechów przechodził w ręce znanych lubelskich rodów szlacheckich – od Konińskich, przez Bychawskich, Ożarówskich do magnackiego rodu Tarłów. Pałac miał doskonałe położenie. Usytuowany był na wzgórzu nad stawem powstałym na rzece Czechówce. W XVIII wieku pałac stopniowo niszczał. W 1877 r. został rozebrany, a na jego miejscu postawiono parterowy dworek. Na początku XX wieku wybudowano, istniejący tu do dziś, kościół Mariawitów. Obecnie nie pozostały żadne ślady po dawnej siedzibie szlacheckiej.

Słowa kluczowe: Lublin; dzielnica Czechów; fortalicjum; pałac; dwór.

THE PALACE IN THE DISTRICT CZECHÓW DISTRICT OF LUBLIN

A STUDY ON THE HISTORY OF THE OLD CULTURAL LANDSCAPE OF LUBLIN

Summary

The first information about a fortified “building in Czechów” and a manor farm of 460 hectares, and a mill dates back to 1470. In the Middle Ages, a tower court was likely to exist there, which was rebuilt into a defensive building in the 17th century. From the 15th to the 18th century, Czechów became in turn a property of famous noble families of Lublin, from the Koniński family, through the Bychawski family and the Ożarowski family, to the Tarło magnate family. The palace had a good location. It was situated on a hill above the pond near the Czechówka river. In the 18th century, the building started to decay. In 1877, it was demolished and replaced by a single-storey manor house. At the beginning of the 20th century, the Mariavite Church was built here which exists to this day. At the moment, there is no longer any trace of the former aristocratic residence.

Summarised by Margot Dudkiewicz

Key words: Lublin; District Czechów; fortalice; palace; manor.